

بررسی چگونگی گسترش فرهنگ عاشورایی در جامعه ما

مریم حسین‌زاده اسکندرکلائی^۱

چکیده

هدف محقق در این پژوهش « بررسی چگونگی گسترش فرهنگ عاشورایی در جامعه ما » بوده و روش تحقیق در این تحقیق توصیفی از نوع زمینه یابی بوده و ابزار تحقیق پرسشنامه محقق ساخته به تعداد ۵ پرسش اصلی و ۴۰ سوال مندرج در پرسشنامه می باشد و نمونه جامعه آماری ما دبیران علوم اجتماعی و گروه معارف اسلامی شهرهای قائمشهر و ساری می‌باشند که براساس جدول کریجسی مورگان انتخاب شدند و تعدادشان به ۱۰۰ نفر می‌رسد. سوال اصلی پژوهش عبارت است از: هریک از مولفه‌های ابزار رسانه‌ای، عوامل آموزشی، فرهنگی، مذهبی و فیزیکی تا چه میزانی در گسترش فرهنگ عاشورایی تاثیر گذار می‌باشند؟ یافته‌های تحقیق نشان داده مولفه‌هایی از قبیل: تشویق دانش آموزان دانشجویان به تحقیق در زمینه عاشورا پژوهی، تشکیل گروه‌هایی در فضای مجازی با عنوان عاشورایی (گسترش حسینیه آنلاین)، آسیب شناسی مراسم عزاداری ایام حسینی و تحلیل واقعه، تقویت تربیت مهارت دینی افراد جامعه توأم با نفی تعصب و سطحی نگری عاشورا با خرد علمی و مذهبی و حذف خرافات مذهبی و برگزاری مسابقات کتابخوانی، وبلاگ نویسی، عکاسی، ساخت اپلیکیشن، داستان نویسی و تهیه فیلم کوتاه در گسترش فرهنگ عاشورایی در جامعه بیشترین میزان تاثیرگذاری را خواهند گذاشت.

واژگان کلیدی: گسترش فرهنگ، عاشورا، آموزشی، ارتباطی، فرهنگی .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. کارشناسی ارشد، رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بابل.

مقدمه

امروزه ما در گسترش فرهنگ عاشورا باید از پیشرفته ترین وسایل ارتباط جمعی عصر در پیشبرد اهداف خویش بهره گیری کند، نشر کتاب و مطبوعات، استفاده از رادیو، تلویزیون، برنامه های رایانه ای، گفتگوها و گردهمایی های متنوع، حضور در جمع کسانی که غالباً به مجامع و مجالس مذهبی نمی آیند و رساندن معارف حقیقی دین به گوش آنان، نوعی بهره گیری از وسائل ارتباط جمعی در عصر ما به شمار می آید.

امام حسین علیه السلام برای تبلیغ فرهنگ عاشورا از بهترین وسایل ارتباطی عصر خود بهره می گرفت. در آن روزگاران، امام حسین علیه السلام برای اینکه هدف قیام و فلسفه حرکت حماسی خود را به گوش امت اسلامی برساند، مراسم حج و شهر مکه را انتخاب نمود و در اجتماعات مهم حاجیان، سخنرانی های روشنگرانه و هدایت بخشی را سازماندهی کرد.

آن حضرت برای رساندن پیام خویش و افشای سیاست های معاویه خطاب به جمعیت حاضر در منا که از نقاط مختلف و قبایل گوناگون بودند. در این جا نباید از نقش زنان و کودکان در اطلاع رسانی از واقعه عاشورا به نسل های بعد چشم پوشی نمود. امام حسین علیه السلام آن ها را با خود به کربلا آورد و آنان به عنوان خبرنگاران و گزارشگران راستین صحنه عاشورا و پیام رسانان حقیقی و مستقیم اندیشه های امام حسین علیه السلام به نسل های بعدی شمرده می شوند.

این اقدام امام حسین علیه السلام، مطمئن ترین، سالم ترین و دقیقترین شیوه اطلاع رسانی و انتقال فرهنگ عاشورا به افکار عمومی و وجدان های آگاه در زمان های بعد بود. (مبلغان، ۱۳۸۱: ۲۷)

واقعه عاشورا

عاشور، بنا به قول مشهور علمای لغت، دهم محرم را گویند و آن روزی است که حسین بن علی(ع) شهید شد. در جمهره اللغة آمده است روز عاشورا پس از اسلام به این نام خوانده شده و در جاهلیت چنین نامی وجود نداشته است و در کلام عرب غیر از عاشوراء کلمه ای بر وزن فاعولاء وجود ندارد. بعضی از واژه شناسان عاشورا را کلمه ای عبرانی و معرب واژه عاشور دانسته اند. عاشورا در زبان عبری برای نامیدن روز دهم ماه تشری به کار می رود (دایرة المعارف تشیع، ج ۱۱، ص ۱۵) دینوری واقعه روز عاشورا را چنین روایت کرده: یزید اصبحی تیری به عثمان بن علی زد و او را شهید کرد و سپس سر او را جدا کرد و پیش عمر بن سعد آورد و گفت به من پاداش بده عمر گفت پاداش خود را از امیرت عبید الله بن زیاد مطالبه کن. عباس(ع) همچنان پیشاپیش امام حسین(ع) ایستاده بود و جنگ می کرد و امام حسین(ع) به هر سو می رفت او هم به همان سو می رفت تا شهید شد رحمت خدا بر او باد. امام حسین(ع) تنها ماند مالک بن بشر کندی بر آن حضرت حمله کرد و شمشیری بر سرش زد، شب کلاهی از خز بر سر امام(ع) بود که شمشیر آن را درید و سر را زخمی کرد، حسین(ع) آن را از سر افکند و شب کلاه دیگر خواست و بر سر نهاد و بر آن عمامه بست و بر

زمین نشست و کودک کوچک خود را خواست و او را در دامن نشاند مردی از بنی اسد او را هدف تیری بلند قرار داد و در دامن پدر شهید کرد. امام حسین (ع) همچنان مدتی نشسته بود و اگر می‌خواستند او را بکشند می‌توانستند ولی هر قبیله اقدام بر آن کار را به قبیله دیگر واگذار می‌کرد و کشتن امام حسین (ع) را خوش نمی‌داشت. امام حسین (ع) سخت تشنه بود قحح آبی خواست و چون آن را به دهان خود نزدیک ساخت حصین بن نمیر تیری بر آن حضرت زد که به دهانش خورد و مانع از آشامیدن شد و امام (ع) قحح را رها فرمود. حسین (ع) چون دید قوم از نزدیک شدن به او خودداری می‌کنند برخاست و پیاده به سوی فرات حرکت فرمود که میان او و آب مانع شدند و به جای نخست خود برگشت. در این هنگام مردی از قوم تیری بر آن حضرت زد که بر دوش او فرو شد و حسین علیه السلام آن را از شانه خود بیرون کشید، زرعۀ بن شریک تمیمی شمشیری بر آن حضرت فرود آورد که امام دست خود را سپر قرار داد و شمشیر بر دستش فرود آمد، سنان بن اوس نخعی با نیزه حمله کرد و نیزه زد و حضرت در افتاد. خولی بن یزید اصبحی از اسب پیاده شد که سر آن حضرت را جدا کند دستش لرزید و نتوانست برادرش شبل بن یزید پیاده شد و سر امام حسین (ع) را برید و به برادرش خولی داد. عمر بن سعد دستور داد زنان و خواهران و دختران و کنیزان امام حسین (ع) را در کجاوه‌های پوشیده بر شتران سوار کردند فاصله میان رحلت پیامبر (ص) و شهادت امام حسین (ع) پنجاه سال بود. (دینوری، ۱۳۸۳: ۳۰۵-۲۹۹)

منبع‌شناسی عاشورا پژوهی و اندیشه امام حسین (ع)

-کامل‌الزیارات یا کامل‌الزیارات و الذریعه مجموعه بزرگی از احادیث و روایات از اهل بیت درباره شیوه زیارت پیامبر اسلام و امامان به تالیف ابن قولویه است. این کتاب شامل ۸۴۳ حدیث در ۱۰۸ باب می‌باشد. یکی از نکات مثبت این کتاب این است که تمامی روایان حدیث توسط ابن قولویه بررسی شده‌اند و دانشمندان شیعه به راحتی می‌توانند به روایات این کتاب اعتماد کنند.

ابوالقاسم جعفر بن محمد بن جعفر بن موسی بن مسرور بن قولویه قمی مشهور به ابن قُؤلویه به عربی: ابن قُؤلویه، درگذشته ۳۶۹ قمری، محدث و فقیه بزرگ امامی در شهر قم به دنیا آمد. احتمالاً تحصیلاتش را آغاز کرده‌است. وی ریاست فقهی شیعه را در زمان خود داشته است. وی شاگرد برجسته شیخ کلینی و از سوی استاد برجسته شیخ مفید بوده است.

کتاب «اللهوف علی قتلی الطفوف»

یکی از منابع ارزشمند اندیشه‌های عاشورایی و علوی کتاب «اللهوف علی قتلی الطفوف» که به «لهوف» شهرت دارد قطعاً یکی از مشهورترین مقاتلی است که پیش از دوران معاصر تدوین شده است و البته سهم گردآورنده آن یعنی سید رضی الدین علی بن موسی بن جعفر بن محمد بن طاووس مشهور به سید بن طاووس (درگذشته ۶۶۴ هـ) را نباید نادیده گرفت. سید بن طاووس خود می‌گوید که پس از تدوین کتاب مشهور خود «مصباح الزائر» به فکر تدوین کتابی افتاد که مقتلی

مختصر باشد و زائر بتواند در هنگام زیارت حرم سیدالشهدا (ع) در روز عاشورا آن را همراه داشته باشد، و چنین شد که برخلاف سیره معمول خود کتابی نه در باب ادعیه و زیارات که در باب تاریخ نوشت.

سید بن طاووس لهوف را به سه بخش تقسیم کرده است: قسمت اول از ابتدای تولد سیدالشهدا (ع) و اشاراتی که از همان روزهای نخست در روایات قدسی و اهل بیت (ع) به قضایای کربلا بوده شروع می‌شود و پس از نقل تفصیلی آنچه در کوفه برای مسلم بن عقیل (ره) پیش آمد با ورود سیدالشهدا (ع) به کربلا پایان می‌پذیرد. قسمت دوم گزارشی نه چندان مختصر از شرح نبرد و شهادت اصحاب تا وقایع مربوط به ظهر عاشوراست و قسمت سوم نیز از عصر عاشورا و داستان اسارت اهل بیت امام حسین (ع) شروع و تا بازگشتشان به مدینه و بیان حالات امام سجاد (ع) در مدینه پایان می‌یابد.

بحارالانوار علامه مجلسی دائره المعارف شیعه

بحارالانوار بزرگترین منبع حدیث در تشیع به زبان عربی به تألیف علامه مجلسی عصر صفوی (۱۰۳۷-۱۱۱۰ هجری) است. این کتاب به موضوعات غیرفقهی بیش از موضوعات فقهی پرداخته است. در چاپ قدیم ۲۵ جلد و در چاپ جدید در ۱۱۰ جلد منتشر شده است.

مرحوم مجلسی پس از دقت در کتاب های حدیثی متداول و مشهور شیعی و جستجوی اصول معتبر حدیثی که مهجور مانده بودند، به گردآوری منابع حدیثی اولیه کوشیده و همه اخبار و احادیث و موضوعات منابع نیافته را در مجموعه ای موضوعی جمع‌آوری و تدوین کرد. منابعی که در کتاب های رایج آن زمان کمتر یافت می‌شده، یا در باب‌های مختلف پراکنده و حتی در معرض فراموشی قرار داشت.

علاوه بر حجم روایات، انتخاب موضوعات متنوع نیز اهمیت و ارزش بحارالانوار را بالا برده و گردآوری احادیث ناظر بر یک موضوع در یک جا در فهم مرادات آنها مؤثر بوده است به علاوه، تعارض احتمالی بین نقل های مختلف نیز نشان داده شده است.

مرحوم مجلسی عناوین مجلدات کتاب خود را انتخاب کرده و برای هر عنوان باب‌هایی می‌گشود. ایشان در ذیل هر باب آیات قرآنی متناسب آن را فهرست می‌کرد. سپس برای هر آیه، در حد لزوم تفسیری با استفاده از نظرات مفسران و توضیحات خود می‌نوشت.

بعد از این، روایات متناسب با هر باب را به ترتیب شماره در ذیل عنوان گنجانده، و سندهای آن را نیز مختصراً نقل می‌نمود، و توضیحات و شرح خود را بر روایات می‌آورد. ایشان در این قسمت گاه به نقل و یا نقد اقوال صاحب نظران پرداخته است.

کشف الغمه اربلی قرن هفتم

کتاب کشف الغمه چنان که از نامش پیداست در موضوع آشنایی با زندگی و شخصیت پیشوایان معصوم علیهم السلام نگارش یافته و در حقیقت یک دوره امام شناسی و مجموعه ای مستند و متقن

در فضائل و مناقب اهل بیت علیهم السلام و یکی از مهم ترین منابع شیعی در این موضوع است. متفکر نامدار شیعه، علی بن عیسی اربلی در این کتاب با قلمی شیوا و عباراتی سهل و آسان به تشریح اعتقادات و اندیشه های کلامی شیعه می پردازد. او با طرح مسائلی همچون ضرورت امامت، تبیین جایگاه آن در جامعه اسلامی، نکته های مهم تاریخی، فضائل و مناقب، علت شهادت هر یک از ائمه اطهار علیهم السلام، فرزندان، سخنان آن بزرگان و ناگفته های بسیاری را برای مخاطبان موافق و مخالف خود روشن می سازد.

پیشینه تحقیق

بدیعیان و همکاران (۱۳۹۹) در نتایج تحقیقش اشاره نمود: پژوهش حاضر با هدف تحلیل ابعاد تربیتی واقعه عاشورا، به دنبال واکاوی این حادثه عظیم از منظر خودگردانی است. در راستای تحقق این هدف نویسندگان مقاله به شیوه توصیفی- تحلیلی به دنبال تحلیل رفتاری نقش آفرینان واقعه عاشورا بر مبنای خودگردانی هستند. یافته های پژوهش به دو بخش قابل تفکیک است. بخش اول به مفهوم شناسی خودگردانی و ملاک های سه گانه خودگردانی اختصاص دارد. یافته های بخش دوم مربوط به تحلیل سیره امام حسین (ع) و یارانش بر مبنای ملاک های سه گانه خودگردانی (اصالت، عقلانیت و اراده) شکل گرفته است. یافته های مرتبط با بخش دوم پژوهش مبین آن است که عملکرد امام حسین (ع) و یارانش مصداق بارز تحقق خودگردانی منبعت از تعالیم قرآنی است. رویکرد امام در اعطای آزادی و پرورش عقلانیت نیز از مصادیق بسترسازی در جهت تحقق خودگردانی محسوب می شود. یافته های مرتبط با تحلیل رفتاری دشمنان نیز مبین آن است که فقدان ملاک های سه گانه خودگردانی در عملکرد عوام و خواص به خوبی مشهود است. بر این اساس دشمنان امام مصداق بارز انسان دگرگردان هستند. جبن و فقدان بصیرت و آگاهی در مردم و ارباب، تبلیغات مسموم و هواپرستی حاکمان در این گروه نیز از زمینه های بسترساز دگرگردانی محسوب می شود.

عسکری (۱۳۹۹) در نتایج تحقیقش عنوان نمود: یکی از راه های اطمینان به صحت یک گزارش تاریخی، نزدیکی زمانی آن گزارش به واقعه است. فاصله زمانی و دخالت حلقه های واسطه در نقل هر واقعه، ذهنیت های غیرواقعی، دروغ ها و تحریف ها را در گزارش وارد می کند. در این میان، توجه به گونه های تألیفی در خصوص عاشورا می تواند عنصری برای نیل به روایت حقیقی عاشورا باشد. این مقاله تلاش می کند با رویکردی توصیفی - تحلیلی به انواع نگارش ها و سبک شان در این حوزه بپردازد و با معرفی ویژگی های هرگونه، آفت های عمده و اصلی این عرصه را که سبب برداشتی ناصواب از روایت راستین عاشورا شده، بررسی نماید. آفت هایی نظیر تقطیع، برداشت های ناصواب و فرقه گرایی، بی توجهی به اسناد و مبالغه سبب می شود روش ها و شیوه های اتخاذی در برگرفتن عناصر تألیفی در حوزه مقتل نگاری مخدوش شود. بدیهی است وقتی مقتل پژوه به نوع و سبک

تألیفی مقاتل و آسیب‌های آنها توجه کند، می‌تواند بر اساس آن، به دور از کج اندیشی، تحلیلی صحیح از واقعه عاشورا ترسیم کند.

میر و بهاروند (۱۳۹۹) در یافته‌های تحقیقشان بیان نمودند: این پژوهش با مراجعه به آثار، نوشته‌ها و فرمایشات حضرت امام خمینی (ره)، شهید مرتضی مطهری (ره) و همچنین سخنرانی‌های مقام معظم رهبری در جهت آسیب‌شناسی عزاداری عاشورا انجام شد. با مشارکت ۱۰ تن از علمای حوزه و دانشگاه و با روش گروه کانونی، تعداد ۳۵ کد یا مضمون پایه استخراج و با روش مصاحبه‌ی عمیق در قالب ۸ مقوله (ضعف آگاهی؛ عدم درک دقیق؛ بروز خرافات؛ دروغ‌پردازی و گزافه‌گویی؛ برخورد تک‌بعدی و ضعیف؛ برخورد احساسی؛ نقش ضعیف مردم و علما؛ نقش مداحان) دسته‌بندی شدند. مقولات نیز در دو بعد اصلی شناختی- معرفتی و اجرایی- عملکردی قرار داده شدند.

علیشاهی (۱۳۹۸) در نتایج تحقیقش اشاره نمود: امام حسین (ع) و عاشورا از مباحثی هستند که هر کدام از خاورشناسان و اسلام‌شناسان غربی بدان توجه کرده‌اند. مراد از مطالعه آرا مستشرقین در باب عاشورا و امام حسین (ع) این است که به اهداف و انگیزه‌های مستشرقان پی برده و شناخت کافی حاصل نماییم. نوشتار حاضر با هدف معرفی و شناخت تحقیقات صورت گرفته در مورد امام حسین (ع) و عاشورا پژوهی مستشرقین فرانسوی نگارش یافته است. این مقاله با روش توصیفی- تحلیلی تلاش دارد به این پرسش پاسخ دهد که مستشرقین فرانسوی چه تصویری از امام حسین (ع) و عاشورا را به خوانندگان خود ارائه نموده‌اند؟ فرضیه این مقاله که در حقیقت پاسخ به سؤال اصلی پژوهش خواهد بود، مبتنی بر این گزاره است: نگاه برون دینی، پیش داوری و میزان دسترسی مستشرقان فرانسوی به منابع معتبر اسلامی در تحلیل و بررسی آنها در این حوزه تأثیر گذاشته است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نتایج حاصل از مطالعات مستشرقان و اسلام‌شناسان فرانسوی در پاره‌ای از موارد با آنچه در واقعیت امر وجود دارد متفاوت است و آنها نتوانسته‌اند تصویری درست از امام حسین (ع) و عاشورا را در مذهب تشیع معرفی نمایند.

معمد لنگرودی (۱۳۹۸) در تحقیقش بیان کرد: ولایت مداری (قبول و حراست عملی از مقام امامت علی (ع) و اولادشان) از ارکان ضروری و مورد تأکید در قرآن کریم و روایات پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع) می‌باشد. در این میان حضرت زینب (س) فرزند امام علی (ع) و فاطمه (س) که از دامان رسالت و امامت برخاسته است؛ به دلیل یاری امام زمان خویش در شرایط دشوار زمانی و مکانی، یکی از الگوهای بارز در امر ولایت مداری و ولایت پذیری می‌باشد. سوال اصلی اینجاست که سبک زندگی حضرت زینب (س) در حوزه ولایت مداری در چه ابعادی بوده است؟ این پژوهش به شیوه توصیفی- تحلیلی و با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای به بررسی ابعاد ولایت پذیری حضرت زینب در زندگانی ایشان پرداخته است. دستاورد این پژوهش آن است که حضرت زینب (س) به عنوان یک بانوی مسلمان و

متعهد به اصول اسلامی، در تمام حالات زندگانی خود از امام زمان خویش اطاعت و التزام علمی و عملی داشته اند.

رئوف و همکاران (۱۳۹۸) در نتایج تحقیقشان مطرح کردند: تعزیه، نمایشی برای بزرگداشت رشادت امام حسین (ع) و یارانش در واقعه کربلا و از مهم‌ترین آیین‌های مذهبی و کامل‌ترین گونه نمایش سنتی و مردمی ایران است. تعزیه از نظر لغوی به معنی اظهار همدردی، سوگواری و تسلیت است. شکل رسمی این سوگواری، برای نخستین بار در زمان آل بویه صورت گرفت و در حد فاصل زمانی قرن ۱۱_۱۳ ش عمومیت بیشتری یافت. در استان گیلان، بقعه‌هایی است که بر دیوار بسیاری از آنها نقاشی‌هایی بر روی گچ با موضوع شرح مصائب وارده بر امام حسین (ع) و اصحاب ایشان در روز عاشورا و نیز نقوش دیگری چون فرشتگان، معراج پیامبر همراه براق و... باقی است. تمامی این نقوش با مضامینی که در تعزیه‌ها مطرح است مشترکند. علاوه بر این تعدادی از مضامین با آنچه در متون تاریخی آمده منطبق نیستند و تنها وجه اشتراک آنها با متون مربوط به تعزیه است. پرسش پژوهش حاضر بدین قرار است: بازتاب مراسم تعزیه در نقاشی‌های بقعه‌های منطقه چگونه است؟ عوامل اجتماعی حاکم بر دوره قاجار چه تاثیری در به وجود آمدن این نقوش داشته است؟ - هدف از این تحقیق روشن ساختن میزان نمادهای تعزیه در نقاشی‌های بقعه‌های گیلان و شرایط اجتماعی حاکم در دوره قاجار است. رویکرد نظری این پژوهش، شمایل‌نگاری و شمایل‌شناسی بر اساس دیدگاه پانوفسکی است. با استفاده از این رویکرد، به تفسیر تصاویر موجود بر بقعه‌های گیلان و ارتباط آنها با یکدیگر می‌پردازیم. روش تحقیق بر مبنای گردآوری اطلاعات به صورت میدانی (مشاهده بقعه‌ها) و اسنادی (منابع کتابخانه‌ای) است.

فرامرزی، (۱۳۹۷) در مقاله " بررسی مضامین مقاومت و پایداری در رجزهای عاشورا" و جلالی (۱۳۹۸) در تحقیق " بررسی آموزه‌های فرهنگ عاشورایی در نماهنگ‌های کودک و نوجوان از منظر نشانه‌شناسی ؛ نوری (۱۳۹۸)؛ سلیمی (۱۳۹۸)؛ مقدس‌نیا (۱۳۹۸)؛ رئوف (۱۳۹۸) و معتمد (۱۳۹۸) در محتوای تحقیقشان به شرح وارائه چگونگی قیام عاشورا و اندیشه‌های امام حسین (ع) پرداخته‌اند.

روش تحقیق

روش تحقیق در این تحقیق توصیفی از نوع زمینه یابی بوده و ابزار ما پرسشنامه محقق ساخته به تعداد ۵ پرسش اصلی تحقیق و ۴۰ سوال مندرج در پرسشنامه می باشد و در تحلیل از آزمون نسبت و آمار توصیفی استفاده خواهد شد و نمونه جامعه آماری ما دبیران علوم اجتماعی و گروه معارف اسلامی شهرهای قائمشهر و ساری می‌باشند که براساس جدول کریجسی مورگان انتخاب شدند و تعدادشان به ۱۰۰ نفر می‌رسد.

سوالات تحقیق

سوال اول: کدام مولفه‌های رسانه-ارتباطی در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تاثیرگذارتر است؟

سوال دوم: کدام مولفه‌های آموزشی - پژوهشی در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تاثیرگذارتر است؟

سوال سوم: کدام مولفه‌های فناوری در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تاثیرگذارتر است؟

سوال چهارم: کدام مولفه‌های فیزیکی - فرهنگی در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تاثیرگذارتر است؟

سوال پنجم: کدام مولفه‌های مذهبی در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تاثیرگذارتر است؟

تحلیل یافته‌های پژوهش

سوال اول: کدام مولفه‌های رسانه-ارتباطی در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تاثیرگذارتر است؟ بیشتر است؟

جدول شماره ۱: فراوانی سوال یک تحقیق

ردیف	شما با هریک از مولفه‌های رسانه-ارتباطی زیر در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تا چه میزانی موافقت می‌کنید؟	خیلی زیاد	زیاد	کم	خیلی کم
۱	ایجاد و تهیه ماهواره در جهت تبلیغ اندیشه‌های عاشورایی	۴۲	۳۸	۱۵	۵
۲	تدوین سریال‌های متعدد در باب گسترش اندیشه عاشورایی	۳۷	۴۵	۱۶	۲
۳	برگزاری مسابقه در زمینه روایت پژوهی عاشورایی	۴۷	۴۱	۹	۳
۴	اختصاص یک هفته از برنامه‌های صدا و سیما پیرامون عاشورا پژوهی	۳۵	۳۲	۱۰	۵
۵	مسابقه تهیه کلیپ‌های ویژه برای ایام عاشورایی در گروه‌های تلگرامی	۵۱	۳۹	۷	۳
۶	تهیه فضای رسانه‌ای مطلوب در ایام عاشورا	۴۱	۳۹	۱۴	۶
۷	ایجاد رابطه مناسب بین حسینیه‌ها و صدا و سیما در ایام عاشورا	۳۲	۳۴	۲۰	۱۴
۸	مجهر نمودن حسینیه‌ها به ابزار نوین رسانه‌ای	۳۹	۴۲	۱۶	۳

داده‌های جدول شماره ۱ نشان می‌دهد از نظر جامعه آماری عواملی چون: مسابقه تهیه کلیپ‌های ویژه برای ایام عاشورایی در گروه‌های تلگرامی ۹۰ درصد، برگزاری مسابقه در زمینه روایت پژوهی عاشورایی ۸۸ درصد در گسترش فرهنگ عاشورایی در جامعه ما تاثیرگذار می‌باشند.

سوال دوم: کدام مولفه‌های آموزشی - پژوهشی در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تاثیرگذارشان بیشتر است؟

جدول شماره ۲ فراوانی سوال دو تحقیق

ردیف	شما با هریک از مولفه‌های آموزشی - پژوهشی زیر در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تا چه میزانی موافقید؟	خیلی زیاد	زیاد	کم	خیلی کم
۱	برگزاری و فراخوان عاشورا پژوهی	۴۱	۳۸	۱۱	۱۰
۲	برگزاری مسابقه کتاب سال عاشورا پژوهی	۵۲	۳۷	۹	۲
۳	تشویق دانش آموزان دانشجویان به تحقیق در زمینه عاشورا پژوهی	۵۷	۳۳	۸	۲
۴	ارائه پژوهش‌های معتبر توسط محققان در صدا و سیما	۴۵	۳۴	۱۳	۸
۵	اختصاص جوایز مادی به محققان	۴۳	۳۷	۱۵	۵
۶	تهیه نرم افزار آموزشی در زمینه زندگانی امام حسین (ع)	۵۱	۳۸	۸	۳
۷	به کارگیری مهارت روایت پژوهی در تفهیم قیام عاشورا	۳۸	۳۷	۱۵	۵
۸	اجرای تعزیه در اماکن آموزشی مانند مدارس ودانشکده ها	۳۴	۳۸	۱۸	۱۰

داده‌های جدول شماره ۲ نشان می‌دهد از نظر جامعه آماری عواملی چون: تشویق دانش آموزان دانشجویان به تحقیق در زمینه عاشورا پژوهی ۹۰ درصد، برگزاری مسابقه کتاب سال عاشورا پژوهی ۸۹ درصد در گسترش فرهنگ عاشورایی در جامعه ما تاثیرگذار می‌باشند.

سوال سوم: کدام مولفه‌های فناوری اطلاعات در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تاثیرگذارتر است؟ بیشتر است؟

جدول شماره ۳ فراوانی سوال سه تحقیق

ردیف	شما با هریک از مولفه‌های فناوری اطلاعات زیر در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تا چه میزانی موافقت می‌کنید؟	خیلی زیاد	زیاد	کم	خیلی کم
۱	برگزاری مسابقه وبلاگ نویسی در زمینه عاشورا	۳۱	۳۴	۲۵	۱۰
۲	ساخت اپلیکیشن	۳۳	۳۷	۲۴	۶
۳	تشکیل گروه‌هایی در فضای مجازی با عنوان عاشورایی (گسترش حسینه آنلاین)	۴۴	۳۶	۱۴	۶
۴	مسابقه عکاسی در فضای مجازی	۵۶	۳۴	۷	۳
۵	برگزاری مسابقه داستان کوتاه در این زمینه	۴۲	۲۸	۱۶	۱۴
۶	اجرای گفتگوها در فضای مجازی	۲۵	۲۳	۳۵	۱۷
۷	اعطای جوایز اینترنتی به کاربران فعال در عاشورا پژوهی	۳۹	۳۵	۱۶	۱۰
۸	نمایه سازی کتب معتبر تاریخی در فضای مجازی مانند تاریخ یعقوبی	۴۷	۳۷	۱۳	۳

داده‌های جدول شماره ۳ نشان می‌دهد از نظر جامعه آماری عواملی چون: مسابقه عکاسی در فضای مجازی ۹۰ درصد، نمایه سازی کتب معتبر تاریخی در فضای مجازی مانند تاریخ یعقوبی ۸۴ درصد، در گسترش فرهنگ عاشورایی در جامعه ما تاثیرگذار می‌باشند.

سوال چهارم: کدام مولفه‌های فیزیکی و فرهنگی در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تاثیرگذارشان بیشتر است؟

جدول شماره ۴ فراوانی سوال ۴ تحقیق

ردیف	شما با هریک از مولفه‌های فیزیکی و فرهنگی زیر در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تا چه میزانی موافقت می‌کنید؟	خیلی زیاد	زیاد	کم	خیلی کم
۱	نصب بنر در سطح شهر	۳۴	۳۷	۹	۲۰
۲	برگزاری مسابقه دیوار نویسی با عنوان عاشورایی	۱۸	۳۸	۱۷	۲۷
۳	آسیب شناسی مراسم عزاداری ایام حسینی	۴۵	۴۴	۶	۵
۴	اجرای مراسم عاشورایی در سطح شهر با برنامه ریزی اصولی و علمی مبتنی بر جذب گردشگری تاریخی - فرهنگی جهت کسب درآمد	۴۲	۴۵	۱۰	۳
۵	همایش پیاده روی با تبلیغ و مضامین فرهنگ عاشورایی و اعطای جوایز به شرکت کنندگان	۲۴	۲۸	۳۵	۱۳
۶	اختصاص جوایز فرخوان کتاب توسط شهرداری در سطح شهرستان و به طور مداوم هر ساله	۴۴	۳۶	۱۶	۴
۷	برگزاری مسابقات ورزشی با مضامین و تبلیغ اندیشه عاشورایی	۳۶	۳۲	۲۰	۱۲
۸	گسترش توام فرهنگ نماز و عاشورا توسط شهرداری و برگزاری همایش در این زمینه	۴۲	۳۲	۱۰	۱۶

داده‌های جدول شماره ۴ نشان می‌دهد از نظر جامعه آماری عواملی چون: آسیب شناسی مراسم عزاداری ایام حسینی ۸۹ درصد اجرای مراسم عاشورایی در سطح شهر با برنامه ریزی اصولی و علمی مبتنی بر جذب گردشگری تاریخی - فرهنگی جهت کسب درآمد ۸۷ درصد، در گسترش فرهنگ عاشورایی در جامعه ما تاثیرگذار می‌باشند.

سوال پنجم: کدام مولفه‌های مذهبی در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تاثیرگذارشان بیشتر است؟

جدول شماره ۵ فراوانی سوال ۵ تحقیق

ردیف	شما با هریک از مولفه‌های مذهبی زیر در گسترش فرهنگ عاشورا در جامعه ما تا چه میزانی موافقت می‌کنید؟	خیلی زیاد	زیاد	کم	خیلی کم
۱	آشنایی با اندیشه حضرت زینب (س) در زمینه تبلیغ فرهنگ عاشورا	۴۷	۳۳	۱۲	۸
۲	تحلیل واقعه عاشورا با خرد علمی و مذهبی و حذف خرافات مذهبی	۳۹	۴۲	۱۲	۷
۳	تحلیل واقعه عاشورا از دیدگاه هویت مذهبی	۳۷	۴۳	۱۸	۲
۴	تحلیل واقعه عاشورا در جهت گسترش توریسم مذهبی	۴۸	۳۷	۱۱	۴
۵	مسابقه تهیه کلیپ‌های ویژه مذهبی در اهمیت دین در زندگی با محور عقل‌گرایی و نفی تعصب	۵۴	۳۶	۷	۳
۶	نشان دادن چهره زیبای دین بعنوان مهم‌ترین پناهگاه انسان عصر دود و آهن و دین‌گریز	۴۶	۳۴	۱۴	۶
۷	تطبیق دین و علم در سبک زندگی	۵۳	۳۸	۶	۳
۸	تقویت تربیت مهارت دینی افراد جامعه توأم با نفی تعصب و سطحی‌نگری	۵۶	۳۲	۱۱	۳

داده‌های جدول شماره ۵ نشان می‌دهد از نظر جامعه آماری عواملی چون: تطبیق دین و علم در سبک زندگی ۹۱ درصد، تقویت تربیت مهارت دینی افراد جامعه توأم با نفی تعصب و سطحی‌نگری ۸۶ درصد در گسترش فرهنگ عاشورایی در جامعه ما تاثیرگذار می‌باشند.

نتایج

محرم از دیرباز در فرهنگ و تمدن اسلامی جایگاه ویژه‌ای داشته است و علاوه بر معرفت دینی، فرهنگ همبستگی را در جامعه ترویج می‌دهد. همچنین شرکت در مجالس روضه و سخنرانی موجب می‌شود جوانان بسیاری از آسیب‌های اجتماعی مصون باشند چرا که این مراسم روح و قلب آنان را تحت تاثیر قرار می‌دهد از این رو باید از ماه محرم و برگزاری این مجلس‌ها برای تبیین

مبانی دینی و فلسفه قیام عاشورا و انتقال ارزش های معنوی و اسلامی و درس های زندگی به نوجوانان و جوانان استفاده کرد. در ایام کاربران اینترنتی و فضای مجازی با انتشار مطالب و تصاویر دسته های عزاداری و مطالب عاشورایی سعی در ترویج فرهنگ عاشورایی دارند.

امروزه که استفاده از فضای مجازی در اکثر مردم رواج پیدا کرده است به نظر می رسد بهره مندی درست از این فضا می تواند در ترویج فرهنگ عاشورایی نقش موثری ایفا کند. در حال حاضر بسیاری از هیات های عزاداری روز و تاریخ مراسم های خود را در فضای مجازی به اشتراک می گذارند تا از این طریق بتوانند اطلاع رسانی مناسبی انجام دهند. فضای مجازی دارای ظرفیت گسترده ای است به شکلی که هم اکنون تمام افراد جامعه به نوعی با اخبار و مطالبی که در این فضا منتشر می شود سر و کار دارند، به همین دلیل می توان از ظرفیت این فضا در راستای آگاهی بخشی درباره حقیقت واقعه عاشورا و درس های این روزهای حماسی استفاده کرد. عاشورا رخدادی کم نظیر در تاریخ بشریت است و قیام علیه ظالم و مظلومیت امام حسین (ع) و یارانش درسی فراموش نشدنی است که هر سال با آیین و رسومی خاص برگزار می شود.

شناختن شیوه های تبلیغ و به کارگیری ابزارهای مفید و لازم برای یک مبلغ امری ضروری و اجتناب ناپذیر است. پرداختن به تبلیغ بدون اطلاعات مفید و عدم به کارگیری شیوه های لازم و فراهم نمودن ساز و کارهای مناسب نه تنها نتیجه مثبت نخواهد داشت، بلکه ممکن است در اثر بی توجهی، لطمه های جبران ناپذیری به اعتقادات و باورهای مخاطبان وارد آید. کسی که متولی ارشاد، امر به معروف و نهی از منکر می شود، اگر به زمینه ها، عوامل، آفات، موانع و شرایط زمانی و مکانی و سایر جهات توجه نداشته باشد راه به جایی نخواهد برد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: "هر کس [مردم را] به کارهای نیک بخواند باید با شیوه نیکو آن را انجام دهد." بنابراین تبلیغ و ارشاد موفق و مؤثر نیاز به برنامه های کارشناسی شده دارد و اگر بتوانیم این شیوه ها را از گفتار و رفتار اهل بیت علیهم السلام و اولیا الهی بیاموزیم به مراتب مؤثرتر و شایسته تر خواهد بود.

بنابراین فرهنگ ایثار و شهادت با هویت قدسی خود توانایی سرشاری را در متأثر ساختن نهادهای اجتماعی و ساختارهای سیاسی به انضمام بافت فرهنگی جامعه دارا می باشد. بی شک این فرهنگ برترین اصل برای کسب رشد اجتماعی محسوب می شود و شهادت که نتیجه سلامتی روان، روحیه شجاعت و انتخاب آگاهانه است، مقاومت و پویایی جامعه را به دنبال دارد. چرا که ریشه در قدرت، صبر و استقامت و مبارزه با کفر دارد و این عوامل در مجموع مقاومت جامعه را بالا برده و اجتماع را محرک و پویا می سازد. در زیر به ذکر برخی از آثار فرهنگ شهادت مبتنی بر مکتب عاشورا در جامعه اشاره می شود:

- گسترش توأم فرهنگ نماز و عاشورا توسط شهرداری و برگزاری همایش در این زمینه؛

- اجرای مراسم عاشورایی در سطح شهر با برنامه ریزی اصولی و علمی مبتنی بر جذب گردشگری تاریخی - فرهنگی جهت کسب درآمد پاسداشت حرمت و حکمت نسل گذشته؛
- افزایش انسجام ملی و فرهنگی جامعه با گسترش فرهنگ عاشورایی؛
- تعاون و همکاری به جای رقابت و سبقت جویی؛
- برقراری ضمانت اجرایی قوانین؛
- تحرک اقتصادی و اجتماعی و اهمیت به مقوله کارآفرینی؛
- تقویت ایمان و تأثیر آن بر عبودیت و تزکیه انسان
- احیای فریضه امر به معروف و نهی از منکر؛
- تقویت روحیه ایثار در جامعه اسلامی؛
- به وجود آمدن انسان های مصمم و مبارز؛

پیشنهادات تحقیق

در راستای یافته‌های این تحقیق و برای اجرای راهکارهای گسترش فرهنگ عاشورایی در میان جوانان، پیشنهاد می‌گردد:

وزارت آموزش و پرورش

آموزش و پرورش از جمله نهادهای بسیار مهم در زمینه گسترش فرهنگ و معارف قرآنی در میان کودکان، نوجوانان و جوانان است. از آنجا که این نهاد مهم تربیت و آموزش نسل آینده را به عهده دارد، شایسته است که به تربیت و آماده سازی این قشر عظیم در راستای فرهنگ و معارف قرآنی بپردازد. ناگفته نماند که آموزش و پرورش در چند سال اخیر فعالیت‌های زیادی را در زمینه گسترش فرهنگ و معارف قرآنی آغاز کرده است، اما این فرهنگ باید به صورت ریشه‌ای و گسترده‌تر ترویج شود و برنامه و راهکار ارائه شود. بدین منظور این نهاد می‌بایست علاوه بر برنامه‌ریزی برای آموزش معلمان، این مهم را با هدف راهبردی در برنامه‌هایش در نظر گرفته و پیاده کند. از جمله مواردی که می‌بایست به آن توجه کند بدین شرح است:

۱- آموزش خانواده: خانواده سهم اصلی و مهمی را در تربیت فرزندان به عهده دارد و با توجه به پیوند و ارتباط اولیا و مربیان، خانواده‌ها می‌توانند کمک بزرگی در عملیاتی کردن برنامه‌های آموزش و پرورش در زمینه گسترش فرهنگ و معارف قرآنی داشته باشند.

الف. تعلیم خانواده‌ها: جهت تربیت فرزندان بر مدار پیروی از تعالیم قرآنی می‌توان به راهکارهای ذیل اشاره کرد:

— برگزاری جلسات انس و معرفت به قرآن و مفاهیم و معارف آن به خصوص در مدارس، مساجد و هیأت محلی.

– تشویق فرزندان با اهدای هدایای قرآنی، مانند: کتاب، لوح فشرده و برچسب‌های تشویق و لوازم التحریر با نام و آیات قرآنی.

– ایجاد عادات خوب در فرزندان از جمله خواندن آیات قرآن بعد از هر نماز.

ب. تهیه کتابخانه‌ای با کتاب‌هایی در خصوص قرآن و معارف قرآنی با توجه به مقاطع سنی فرزندان، به منظور بالا بردن فرهنگ کتابخوانی.

۲- آموزش مدیران و معلمان: جایگاه معلم از این جمله امام خمینی (ره) که فرمودند: «معلمی شغل انبیاست» روشن می‌شود. معلمان که وظیفه تعلیم به همراه تربیت و تهذیب دانش آموزان را به عهده دارند، به خوبی می‌دانند که خود باید مجهز به علم و تقوی باشند. بدین منظور باید همواره آگاهی خود را مطابق شرایط روز بالا برده و مطالب را به روز به دانش آموزان ارائه دهند. همچنین در خودسازی و پرورش خود نیز بیش از پیش بکوشند. برخی آموزش‌هایی که برای مدیران و معلمان و مربیان تربیتی مدارس ضروری می‌نماید از این قرار است:

الف. آموزش معلمان به ویژه مربیان تربیتی از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی قرآنی و معارف مربوط به آن.

ب. تشویق معلمان برای ارائه مقالات در فرهنگ و معارف قرآنی در جشنواره‌ها و همایش‌های قرآنی.

ج. آموزش مدیران برای تقویت و حفظ و ثبات روحیه دینداری و قرآن‌گرایی دانش آموزان؛ در این راستا مدیران و مربیان تربیتی مدارس می‌توانند به موارد ذیل عمل کنند:

– شروع برنامه صبحگاهی مدارس با نام و یاد خداوند و خواندن آیاتی از قرآن.

– تشویق دانش آموزان به شرکت در نماز جماعت و جلسات قرآن مدارس.

– تزئین نمازخانه و فضای عمومی مدرسه با رویکرد قرآنی.

– نصب احادیث مربوط به قرآن و معارف قرآنی در مدرسه.

– برگزاری مسابقات با موضوعات قرآنی در جشن‌ها و اعیاد در مدارس.

– اختصاص بخشی از فضای کتابخانه مدرسه به کتاب‌های قرآنی مربوط به آن مقطع تحصیلی.

– تشویق دانش آموزان به تهیه روزنامه دیواری با موضوع قرآن و معارف قرآنی.

– مربیان تربیتی نیز می‌بایست بخشی از ساعات تدریس خود را به معرفی آثار قرآن و انتقال معارف قرآنی به دانش آموزان اختصاص دهند.

۳- تهیه و تدوین متون درسی: دانش آموزان برای اولین بار با کتاب‌های درسی به عنوان منابعی برای مطالعه و یادگیری مواجه می‌شوند. بنابراین سهم عمده معلوماتشان از طریق کتب درسی تأمین می‌شود. از طرفی از قدرت ذهنی بالاتری برای یادگیری مطالب برخوردارند، از این رو دفتر تألیف کتب درسی می‌بایست برای نهادینه کردن معارف قرآنی از آغاز سنین کودکی در دانش آموزان، بخشی از کتاب‌های دینی و معارف اسلامی را به مبحث قرآن و مفاهیم آن اختصاص دهد.

صدا و سیما

صدا و سیما از بااهمیت‌ترین نهادهای فرهنگی کشور است به طوری که عضوی فعال از اعضای خانواده به شمار می‌آید و حضوری دائمی در خانه‌ها دارد. از طرفی «چشم و گوش حساس کشور است» (ماده ۱۵ - قانون خط مشی کلی و اصول برنامه‌های صدا و سیما - مصوب ۱۳۶۱ مجلس شورای اسلامی) و پل ارتباطی میان دیگر ارگان‌ها و مسئولین کشور با مردم است. لذا به نظر می‌رسد مسئولیتی خطیر نسبت به دیگر نهادها به عهده داشته باشد و بتواند بار بیشتری از این مهم را به دوش کشد. از آنجا که مسائل خبری و تهیه برنامه‌های فرهنگی، آموزشی و تبلیغی از جمله وظایف صدا و سیما است، لذا باید در انعکاس اخبار و انتقال معارف قرآنی به موارد ذیل توجه کند:

۱- برنامه‌های اجتماعی

... ساخت برنامه‌های مستند مبارزه با مفاسد اجتماعی، که خود نمونه‌ای از ترویج فرهنگ و معارف قرآنی است و همچنین مفاسد اقتصادی، اخلاقی و...

... تهیه و پخش فیلم‌های سینمایی، پویانمایی و... مناسب جهت مقاطع سنی مختلف در راستای ترویج فرهنگ اصیل اسلامی و قرآنی برای مقابله با مفاسد اجتماعی
... صدا و سیما می‌تواند با ساخت برنامه‌هایی که شیوه انتقاد سازنده و مؤثر را بیان می‌کند در راستای برطرف شدن این معضل که مخالف فرهنگ و معارف قرآنی است راهگشا باشد.

۲- برنامه‌های آموزشی

از آنجا که هرچه در دوران کودکی فرا گرفته می‌شود در ذهن کودک همچون نقش بر سنگ است، می‌بایست در زمینه آشنایی کودکان و نوجوانان با قرآن و معارف آن برنامه‌هایی را تدارک دید. ساخت برنامه‌هایی در زمینه قرآن‌شناسی و شناخت معارف قرآنی می‌تواند در این راستا مورد توجه قرار گیرد:

... برنامه‌های در خصوص آشنایی تمامی اقشار جامعه با مفاهیم قرآن

... فیلم‌های انیمیشن در خصوص داستان‌ها و مفاهیم قرآنی

... برگزاری مسابقات قرآنی برای کودکان و نوجوانان.

... تولید و پخش میان برنامه‌های متعدد، متنوع و جذاب اسلامی - قرآنی جهت پخش در همه شبکه‌های رسانه‌ای و محدود نکردن آن به شبکه‌های معارف و قرآن.

حوزه‌های علمیه

روحانیت در نظام اسلامی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و در واقع یکی از عناصر اصلی مؤلف فرهنگ دینی است. حوزه‌های علمیه و روحانیان به عنوان پل ارتباطی حاکمیت اسلامی، معنویت و مردم می‌توانند نقش مهمی در گسترش فرهنگ و معارف قرآنی ایفا نمایند خصوصاً پایگاه مرکز حوزه‌های علمیه که در شهر مقدس قم است می‌بایست تلاش بیشتری نماید.

- ۱- تدوین دستورالعمل گزینش طلبه از سوی حوزه‌های علمیه قم برای حوزه‌های علمیه سراسر کشور با در نظر گرفتن این نکته که عمدتاً باورها، ارزش‌ها، هنجارهای دینی و انجام نهضت‌های دینی در گذشته ایران اسلامی از طریق این قشر وارد فرهنگ کشور شده است.
- ۲- آموزش تخصصی طلبه‌ها جهت شناخت معارف قرآنی، شناسایی شبهات و یافتن پاسخ به آن‌ها جهت اطلاع رسانی فرهنگی.
- ۳- آموزش طلبه‌ها به عنوان تبیین‌گر مکتب اسلام و مرزبانی از احکام و قوانین دینی و تعمیق فرهنگ دینی جهت پیشگیری از عمل نکردن به احکام و دستورات قرآن.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ≠ بدیعیان گورتی، راضیه، نجفی، محمد؛ حیدری، محمدحسین؛ (۱۳۹۹) "عاشورا تبلور دیدگاه‌های نوین تربیتی: سیره تربیتی امام حسین (ع) بسترساز خودگردانی متعالی" مجله: تربیت اسلامی بهار ۱۳۹۹ - شماره ۳۱ علمی- پژوهشی (۱۶ صفحه - از ۳۱ تا ۴۶).
- ≠ جلالی، مریم؛ (۱۳۹۸) "بررسی آموزه‌های فرهنگ عاشورایی در نماهنگ‌های کودک و نوجوان از منظر نشانه‌شناسی" مجله پژوهش‌های تعلیم و تربیت اسلامی - بهار و تابستان ۱۳۹۸ - شماره ۱۳ (۳۳ صفحه - از ۱۴۵ تا ۱۷۷)
- ≠ دایرة المعارف تشیع، ج ۱۱، ص ۱۵
- ≠ دینوری، ابوحنیفه (۱۳۸۳) "اخبار الطوال"، ترجمه: محمود مهدوی دامغانی، تهران: نشر نی
- ≠ رئوف، سولماز؛ موسوی کوهپر، سید مهدی؛ نیستانی، جواد؛ (۱۳۹۸) "نمودهای تعزیه بر روی نقاشی‌های دیواری بقعه‌های گیلان بر اساس دیدگاه پانوفسکی" مجله جستارهای تاریخی « بهار و تابستان ۱۳۹۸، سال دهم - شماره ۱ علمی- پژوهشی (۲۹ صفحه - از ۹۵ تا ۱۲۳).
- ≠ سلیمی، بشیر؛ طاووسی مسرور، سعید، (۱۳۹۸) "روابط عاطفی حضرت زینب سلام الله علیها و امام حسین علیه السام باتاکید بر واقعه عاشورا" مجله پژوهش نامه معارف حسینی - تابستان ۱۳۹۸ - شماره ۱۴ (۱۰ صفحه - از ۶۳ تا ۷۲)
- ≠ عسگری، انسیه؛ رفعت، محسن؛ (۱۳۹۹) "بازخوانی و آسیب‌شناسی گونه‌ها و سبک‌های مقاتل امام حسین (ع)" مجله تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی - بهار ۱۳۹۹ - شماره ۳۸ علمی- پژوهشی (۳۰ صفحه - از ۴۷ تا ۷۶).
- ≠ علیشاهی، علی؛ علیشاهی، امین (۱۳۹۸) "امام حسین (ع) و عاشورا پژوهی مستشرقین فرانسوی" مجله: پژوهش نامه معارف حسینی - زمستان ۱۳۹۸ - شماره ۱۶ (۱۸ صفحه - از ۸۹ تا ۱۰۶).
- ≠ فرامرزی، جواد؛ خلیلی، میثم؛ (۱۳۹۷) " بررسی مضامین مقاومت و پایداری در رجزهای عاشورا" مجله ادبیات پایداری - پاییز و زمستان ۱۳۹۷ - شماره ۱۹ علمی- پژوهشی (۲۴ صفحه - از ۲۰۴ تا ۲۲۷)
- ≠ مبلغان، (۱۳۸۱)، شیوه‌های تبلیغ در فرهنگ عاشورا"، شماره ۲۷
- ≠ معتمد لنگرودی، فاطمه، (۱۳۹۸) "راهبردهای سیدالساجدین علی بن الحسین در ترویج فرهنگ عاشورا"، مجله پژوهش نامه معارف حسینی - پاییز ۱۳۹۸ - شماره ۱۵ (۲۰ صفحه - از ۴۷ تا ۶۶).
- ≠ معتمد لنگرودی، فاطمه؛ (۱۳۹۸) "ولایت مداری حضرت زینب سلام الله علیها" مجله پژوهش نامه معارف حسینی - تابستان ۱۳۹۸ - شماره ۱۴ (۲۰ صفحه - از ۲۷ تا ۴۶).

≠ مقدس نیان، سید محمد حسین؛ گودرزی، ابراهیم؛ صفری، علی؛ (۱۳۹۸) "روایت «لا یقاتل معی، من علیه دین»، در ترازوی نقد"، مجله علوم حدیث - پاییز ۱۳۹۸ - شماره ۹۳ علمی- پژوهشی (۱۹ صفحه - از ۱۵۸ تا ۱۷۶).

≠ میر، علی؛ بهاروند، سیامک؛ (۱۳۹۹) "آسیب‌شناسی عزاداری عاشورا در کلام حضرت امام خمینی(ره)، شهید مطهری(ره) و مقام معظم رهبری با تکنیک کیفی تحلیل مضمون"، مجله پژوهش نامه معارف حسینی - بهار ۱۳۹۹ - شماره ۱۷ (۲۶ صفحه - از ۱۰۹ تا ۱۳۴).

≠ نوری کیندقانی، دکتر سید مهدی، (۱۳۹۸) "سیمای حضرت زینب سلام علیها در شعر شاعران مسیحی معاصر عرب" مجله پژوهش نامه معارف حسینی - تابستان ۱۳۹۸ - شماره ۱۴ (۱۴ صفحه - از ۱۱۵ تا ۱۲۸).

≠ نفیسی، شادی؛ تجار، شیوا؛ (۱۳۹۹) "اعتبارسنجی حدیث دالّ بر تطابق آیه «کهیعص» با واقعه عاشورا"، مجله مطالعات قرآن و حدیث - بهار و تابستان ۱۳۹۹ - شماره ۲۶ علمی- پژوهشی (۲۷ صفحه - از ۲۵ تا ۵۱)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی